

פרשת וישלח

מלבי"ם

(ח-ט) וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד. הִנֵּה הַבּוֹטָח בְּה' אֵין לוֹ לִירֹא מִבֶּשֶׁר וְדָם, וְהִירָאָה מוֹרָה שְׂאִין בְּטַחוּנוֹ כְּרֹאֵי, כִּמוֹ שְׂכָתוֹב מִי אֶת וְתִירָאֵי מֵאֲנוּשׁ יָמוֹת וְתִשְׁכַּח ה' עוֹשֶׂךְ, בְּפָרֵט שְׂיַעֲקֹב הָיָה לוֹ הַבְּטָחָה מֵה' וְלֹא הָיָה לוֹ לִירֹא, וְה' אֵינוֹ עוֹשֶׂה

נֶס לְמַעַלְה מִדֶּרֶךְ הַטָּבַע רַק לְמִי שְׂבוֹטָח עָלָיו בְּכָל לְבוֹ, וְאַחֲרֵי שֶׁרָאָה יַעֲקֹב שֶׁהוּא מִתִּירָא, לָכֵן וַיִּצַּר לוֹ, שְׂזֹאת עֲצָמוֹ הֵצִיר לוֹ שְׂמֻזָּה דִּין שְׂאִינוֹ רֹאֵי לְנִסִּים אַחֲרֵי שְׂבִטְחוּנוֹ בְּלִתִּי שָׁלֵם, וְעַל כֵּן נִסָּה לַעֲשׂוֹת הַכְּנוֹת טְבַעִיּוֹת וְתַכְסִּיסֵי מִלְחָמָה, וַיַּחֲזִץ אֶת הָעָם עִם הַצֹּאן וְהַבָּקָר לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת, הֵינּוּ שְׁמֵן הָעָם שְׂאִתּוֹ דִּהְיוּ הַנָּשִׁים וְהַטָּף עֹשֶׂה מַחֲנֶה אַחַת, וּמִן הַמֶּקֶנָּה וְהַרְעִים עֹשֶׂה מַחֲנֶה שֵׁנִי. וַיֹּאמֶר אִם יָבוֹא עֲשׂוֹ אֶל הַמַּחֲנֶה הָאַחַת, שֶׁהֵינּוּ הַמֶּקֶנָּה וְהַרְעִים, וְהִכָּהוּ, יִהְיֶה בְּתוֹךְ כָּף הַנִּפְשׁוֹת לְפָלִיטָה, כִּי אִזּוֹ יִדְעֶה שְׂבָא לְמִלְחָמָה וַיִּנּוֹסוּ אוֹ יִלָּחֲמוּ אִתּוֹ:

חתם סופר

*וַיַּגַּע בַּכּף יְרִיבּוֹ, הֵרָמוּ עַל דֶּרֶךְ שֶׁהַשְׁלָ"ה עַפ"י מֵה שֶׁאֲמָרוּ חו"ל תַּכְלַת דּוּמָה לִים וַיִּס לְרַקִּיעַ

וְרַקִּיעַ דּוּמָה לַכֶּסֶף כְּבוֹד הֵרָמוּ לְשִׁלְשָׁה יְסוּדֵי הָעוֹלָם, הַתּוֹרָה הִיא יְסוּד וְתַכְלִית הַצְרִיחָה וְהִיא נִמְשַׁלֶּת לִים, אֲבָל הַתּוֹרָה צָלִי עוֹסְקִיָּה וּמִפְרָשִׁיָּה אֵינָה מוֹעֵלֶת, וְתַלְמִידֵי חֲכָמִים הָעוֹסְקִים וּמִפְרָשִׁים וּמִפְרָסְמִים דְּצִרְיָהֶם הֵם דּוֹגְמַת רַקִּיעַ שֶׁמִּרְקָעִים אֶת דְּצִרֵּי [לְשׁוֹן הַקֶּרֶא רִיקוּעֵי פָחִים לִיפּוֹי לְמוֹצָח] וְאִי אִפְשָׁר זֶה בְּלֹא זֶה, וְהֵינּוּ יִס דּוּמָה לְרַקִּיעַ וְהַתּוֹרָה נִחְיִית וְגַם עוֹסְקִיָּה כְּנֹאמֶר לֹא יִמּוּשׁוּ מִפִּיךְ וְגו' וְתַכְלִית שְׁנִיָּהֶם וְגַמֵּר הַדָּבָר הוּא עֲבֹדָה צְבִית הַמִּקְדָּשׁ הַנִּקְרָא כֶּסֶף וְהֵינּוּ רַקִּיעַ דּוּמָה לַכֶּסֶף כְּבוֹד, וְשִׁלְשָׁה צִחִינוֹת אֵלוֹ הֵם ר"ת י'ר"ך, י"ס ר'קִיעַ כ'סָא וְשְׁנֵים הָרִאשׁוֹנִים לֹא יִחַצְטְלוּ, אֲבָל צִה"מ"ק נִחְרַצ צִעוּנֵינוּ ע"י שְׁתַּעֲרֵצוּ צָגוּם וּלְמַדּוּ מַעֲשִׂיהֶם וְהֵינּוּ ע"י הַתַּאֲצָקוֹת שֶׁר שֶׁל עֲשׂוֹ וְתַקַּע כֶּף יֶרֶךְ הֵינּוּ הַכֶּף שֶׁל יֶרֶךְ:

*עַם לִבֵּן גִּרְתִּי, פִּרְש"י וְתִרְי"ג מֵלֹא שְׁמֵרְתִּי, נִרְאֶה דְּצִדִּיק אֲמַר תִּרְי"ג מֵלֹא שְׁמֵרְתִּי, שֶׁאִם אֲמַנִּם קִיִּים הֵכֵל, לְכָל הַפְּחוֹת מֵלֹא כִּיבּוֹד אֲז וְאִם לֹא הִי' מִקִּיִּים, מ"מ הִי' עוֹמֵד וּמִנְפָּה מִתִּי תְּצוּא לִידּוֹ וְאוֹכֵל לְקִיּוּמוֹ, שְׁמֵרְתִּי דּוֹגְמַת וְאֲבִיו שְׁמֵר אֶת הַדָּבָר, וְהוֹדִיעַ אוֹתוֹ בְּזֶה שֶׁעִיכּוּצוֹ אֵלֶּל לָכֵן הִי' קָשָׁה עָלָיו, וּמֵאִזּוֹ נִכְסָפָה נִפְשׁוֹ לְבִית אֲצוּתוֹ וְחִשָּׁב לַעֲשׂוֹת מֵלֹא וְנִחָסֵם צִידוֹ וְלֹא עֲשָׂה מַעֲלָה עָלָיו הַכְּחוּצָה כֹּאֵל עֲשָׂה (וַיַּעֲקֹב צִדְעָתוֹ סָבַר שֶׁאֲנוֹס גִּמּוֹר הוּא) וְאֵעֶפ"כ לֹא נִתְקִיּוּמוֹ הַצְרָכּוֹת כִּפְרִש"י צִפְסוֹק וְהִי לִי שׁוֹר וְחִמּוֹר עִי"ש:

"גִּרְתִּי", לא נַעֲשִׂיתִי שֹׁר וְחָשׁוּב אֲלֹא גֵר.
 דָּבָר אַחֵר: "גִּרְתִּי", תְּרִי"ג מִצְוֹת שְׁמִרְתִּי. וּשְׁנֵי
 פְּרוּשִׁים אֵלּוּ סוֹתְרִים זֶה אֶת זֶה, שְׂאֵם אָמַר לוֹ
 'לֹא נַעֲשִׂיתִי שֹׁר', אִם כֵּן בָּא לְפָנָיו בְּהִכְנָעָה;
 וְאִם אָמַר לוֹ תְּרִי"ג מִצְוֹת שְׁמִרְתִּי, מִשְׁמַע
 אֲדִרְבָּא שְׁשַׁלַּח לוֹ שְׂאִינוּ יֵרָא מִמֶּנּוּ, מִצַּד
 שְׁשֹׁמֵר תְּרִי"ג מִצְוֹת וְאִינוּ בְּכֻלָּל "וְהָיָה כִּאֲשֶׁר
 תִּרְדּוּ וּפְרַקְתֶּם עֲלֹו" (לעיל כז,מ). וְקִשָּׁה עוֹד,
 לָמָּה קָרָא אֲדֹנִי וְאֵת עֲצָמוֹ עֶבֶד, וְיִתֵּר עֲנִינִי
 הִכְנָעָה שְׁעֲשֶׂה לוֹ. וְעוֹד תִּמָּה עַל לְשׁוֹן
 הַכְּתוּב, שִׁיאֲמַר תְּרִי"ג בְּלִשׁוֹן "גִּרְתִּי".

עַל כֵּן לְבִי אוֹמֵר, שְׁשְׁנֵי פְּרוּשִׁים אֵלּוּ מֵרָאֵה
 שְׁנֵיהֶם כִּאֶחָד אֲמַת, לֹא כִּמוֹ שִׁפְרֵשׁ רַשִּׁי
 דָּבָר אַחֵר, מִשְׁמַע שְׁכָּל אֶחָד פְּרוּשׁ בִּפְנֵי
 עֲצָמוֹ. וְזֶה בְּאוֹר הָעֲנִינִן, שִׁיעֶקֶב שְׁלַח לוֹ
 לֵאמֹר: "עִם לִבְנֵי גִרְתִּי", לֹא נַעֲשִׂיתִי שֹׁר
 וְחָשׁוּב אֲלֹא גֵר, לֹאמֵר לוֹ שֶׁהִבְרָכֹת לֹא
 נִתְקַיְּמוּ בּוֹ. וְלֹא בָּא לְהַכְחִישׁ אֶת אָבִיו
 וּלְעַשׂוֹת בְּרִכּוֹתָיו פְּלִסְתֵּר חֲלִילָה, אֲלֹא כָּךְ
 אָמַר, שֶׁשֶּׁשֶּׁבֶר אוֹתִי אָבִי הָיָה סְבוּר שְׂאִנִּי
 עָשׂוּ, וְעַל דַּעַת זֶה בְּרִכְנִי, וְהִרְמָאוֹת אֲשֶׁר
 עָשִׂיתִי לֹא הוֹעִילָה לִּי, כִּי "לֹא יִחְרֹף רַמְיָה
 צִידוֹ" (משלי יב,כז) אֲשֶׁר הָאָכִיל לְאָבִיו לְהַשִּׁיג
 הִבְרָכֹת עַל יָדָהּ, וְאִין אָדָם נוֹגֵעַ בְּמוֹכֵן

לְחִבְרוֹ, וְהוֹלְכִים כָּל הִבְרָכֹת אַחֵר דַּעַת אָבִי,
 וּבִדְעָתוֹ הָיָה שִׁיחֲלוֹ עַל רֹאשׁ עָשׂוּ וְכָךְ יִהְיֶה.
 וְהַמּוֹפֵת עַל זֶה, שֶׁהָרִי גֵר אֲנֹכִי בְּאַרְצִי, לֹא שֹׁר
 וְחָשׁוּב. וְאִם תֹּאמַר, לְעוֹלָם יִתְקַיְּמוּ בִּי
 הִבְרָכֹת, וְמָה שֶּׁלֹּא נַעֲשִׂיתִי שֹׁר וְחָשׁוּב עַד
 הַיּוֹם הַזֶּה הֵינּוּ לִפְנֵי שֶׁלֹּא קִיַּמְתִּי אֶת הַתּוֹרָה, כִּי
 כָךְ הִתְנָה בְּשַׁעַת קִבְּלַת הִבְרָכֹת, עַל מִנַּת אִם
 אֶקִּים תְּרִי"ג מִצְוֹת, שְׁנֹאֲמַר: "וְהָיָה כִּאֲשֶׁר
 תִּרְדּוּ וּפְרַקְתֶּם עֲלֹו" וגו', עַל זֶה אָמַר "גִּרְתִּי",
 הָרִי תְּרִי"ג מִצְוֹת שְׁמִרְתִּי, וְאָף עַל פִּי כֵּן לֹא
 נַעֲשִׂיתִי שֹׁר וְחָשׁוּב. אֲלֹא וְדַאי שֶׁלֹּא אֶהְיֶה
 מַעֲשִׂי, כִּי לֹא אֶהְיֶה לְרִמָּאִי בְּרַמָּאוֹתוֹ, וְהִבְרָכֹת
 יִחֲלוּ עַל רֹאשׁ מִי שֶׁנִּתְכַּוֵּן אֵלָיו יִצְחָק בְּשַׁעַת
 אֲמִירַת הִבְרָכֹת. לְפִיכָךְ אָמַר "גִּרְתִּי", הַכּוֹלֵל
 שְׁנֵיהֶם: עֲנִינֵי גֵרוּת, וְעֲנִינֵי תְּרִי"ג, לֹאמֵר לָךְ
 שְׂאִי עַל פִּי שֶׁתְּרִי"ג מִצְוֹת שְׁמִרְתִּי, מִכָּל מְקוֹם
 גֵּר אֲנֹכִי בְּאַרְצִי. דָּאִם לֹא כֵּן, לָמָּה אָמַר
 "גִּרְתִּי", הָיָה לוֹ לֹאמֵר 'עֶבְדְּתִי', שֶׁהָרִי בְּאֲמַת
 הָיָה עֶבֶד לְלִבָּן, וּמוֹרָה בְּיוֹתֵר עַל הַהֶפֶךְ
 מִבְּרַפַּת "הָיָה גִבּוֹר לְאַחִיד", אֲלֹא כִּדִּי לְהִבִּין
 מִן לְשׁוֹן "גִּרְתִּי" אוֹתִיוֹת תְּרִי"ג. וְאִי לֹא
 מִסְתַּפִּינָא מִחֲבָרֵי הָיִיתִי מוֹחֵק "דָּבָר אַחֵר" מִן
 פְּרוּשׁ רַשִּׁי, כִּי בְּאֲמַת שְׁנֵי הַפְּשָׁטִים צְרִיכִין
 זֶה לָזֶה.

פְּתִי יָסוּר הִנֵּה לְסִכָּן עֲצָמוֹ בְּעִבּוֹר דְּבַר מַעַט
 כְּזֶה, אֵין זֶה כִּי אִם לֵב הוֹתֵל הִטָּהוּ (על פי
 ישעיהו מד, כ) מִנִּי אֲרֶחַ יִשְׂרָאֵל לְחֻבֵּב כָּל כָּף
 הַמָּמוֹן הַגּוֹרֵם שְׂכַחַת אֱלֹהִים מִמַּעַל, כְּמוֹ
 שְׂפָתוֹב: "וְכִסֶּף וְזָהָב יִרְבֶּה לָךְ וְרֵם לְבָבְךָ
 וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' (דברים ח, יג). מִיד "וַיֹּאבֶק
 אִישׁ עִמּוֹ", נִזְדוּג אֵלָיו סִמָּאֵל לְגֵרֵם לֹ שְׂכַחַת
 אֱלֹהִים מִכָּל וְכָל.

כִּי לֹא יָכוֹל לוֹ כָּלֵל. אֵךְ בְּזִמָּן שֶׁהָאָדָם מַעֲצָמוֹ
 פּוֹתַח לוֹ פֶּתַח קִצָּת וּפּוֹרֵץ גְּדוּר, אֵךְ בְּעִבְרָה
 קְלָה, אִזּוֹ מִיד מִזְדוּג לוֹ הִיצֵר הָרַע וְאוֹמֵר לוֹ:
 אֵךְ עֲצָמִי וּבִשְׂרִי אֶתָּה, וְאִזּוֹ יַעֲלֶה מִן הָעִבְרוֹת
 הַקְּלוֹת אֶל הַחֲמוּרוֹת, וּמִשְׁתַּדֵּל לְהִרְחִיב
 הַפְּרָצָה עַד עֲלוֹת חֲמ"ס גָּבֵר לֵאמֹר מִרְפָּא,
 וּפְרִץ גְּדוּר וְהִיָּה לְמִרְמָס. כָּף זֶה הַמִּלְאָךְ סִמָּאֵל
 שָׂרוֹ שֶׁל עֲשׂוֹ, בְּרֹאוֹתוֹ עֲנִינִי יַעֲקֹב עִם עֲשׂוֹ
 שֶׁהֵם תְּלִינִין בְּשִׁמִּירַת הַתּוֹרָה, כְּמוֹ שְׂפָתוֹב:
 "וְהִיָּה כְּאֶשֶׁר תִּרִיד וְגו'" (לעיל כז, מ). וְהִנֵּה כָּל
 זִמָּן שֶׁלֹּא הִבִּיט אֲוֹן בִּיעֲקֹב כָּלֵל, לֹא נִזְדוּג
 אֵלָיו לְסִמָּא אֶת עֲנִינֵי שְׁכָלוֹ מִכָּל וְכָל. אֵךְ
 כְּשֶׁרָאָה שִׁיעֲקֹב פְּרִץ גְּדוּר קִצָּת בִּיצִיָּאָה זֹ, כִּי
 חָנַן אוֹתוֹ אֱלֹהִים וְנָתַן לוֹ אֶת כָּל וְרֵב עֲשׂוֹ
 וּנְכֻסִּים וְכְבוֹד, וַיַּעֲקֹב יֵצֵא מִגְּדֵר הַהִסְתַּפְּקוֹת
 קִצָּת, "וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבָדּוֹ" - וַיֵּשׂ אוֹמְרִים:
 לְבָדּוֹ - בְּמָקוֹם הַסְּכָנָה, כִּי הַלִּילָה זִמָּן קֵהֵלָה
 לְכָל הַמִּזְדִּיקִים הֵיא, וְהוּא נִשְׁאָר בַּלִּילָה יַחֲדִי
 עִבּוֹר פָּכִים קִטְנִים מַחֲבֵלִים רַמִּים וְנִשְׁאָאִים,
 וּבְעִבּוֹר דְּבַר מַעַט הָאֲחִיזוּ בַּחֲבֵלִי בּוֹז נוֹתֵר
 בְּמָקוֹם סְכָנָה לְבָדּוֹ. אִזּוֹ אָמַר סִמָּאֵל: "הָאֲחִי
 מִצָּאֲתִי אוֹן לִי" (על פי הושע יב, ט), מִאַחֲרֵי
 שִׁיעֲקֹב הַתְּחִיל בְּקִלְקָלָה וְעָשָׂה אֶת עֲצָמוֹ קִצָּת
 עוֹר מַעֲיָנִיו, כִּי מִי עוֹר כְּמוֹ אוֹהֲבֵי הַמָּמוֹן,
 אֲשֶׁר עָלִיהֶם נֶאֱמַר: "וְעֲנִי הָאָדָם לֹא
 תִשָּׁבַעֲנָה" (משלי כז, כ), אִזּוֹ אָמַר סִמָּאֵל: הִנֵּה
 עַת לִקְרֹב וְעַת לְחַבֵּק אֵלָיו, וְהִנֵּנִי מוֹסִיף לוֹ
 טִמְאָה, לְמִלְאוֹת עֲנִינֵי אָבֶק וְעַפֵּר, כְּדִי שִׁיְהִיָּה
 סוּמָא מִכָּל וְכָל, גַּם מַעֲיֵן הַשְּׁכָלִי. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר:
 "וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבָדּוֹ", כְּאֶשֶׁר עָבַר חֶק
 הַהִסְתַּפְּקוֹת וַיִּוָּתֵר לְבָדּוֹ לְבָדּוֹ, וְהִרִי הוּא
 לְבָדּוֹ, כִּי בְּטִלָּה דַּעְתּוֹ אֵצֶל כָּל אָדָם, כִּי מִי

(כו) בהאבקו עמו: הוא מיותר, וכבר דרשו חז"ל על זה בחולין (צא,א) 138.
 אכן לפי הפשט הפירוש – בהאבק יעקב עמו 139, שעד כה נאבק המלאך עם יעקב ועתה רצה למשוך את ידו ממנו וחזר יעקב ונאבק עם המלאך, ומשום הכי נענש ותקע כף ירכו. וזה היה בשביל שמדתו של יעקב היתה אהבת השלום במידה גדושה, כמו שכתבתי לעיל 140, על כן כאן שהיה לו

לנוח גם כן בהימשך המלאך ממנו ועבר על מדתו, משום הכי נענש 141.

(הרחב דבר – וזהו כלל גדול כשאדם רגיל במדה טובה נעשה עליו כנדר, כמ"ש הר"ן במסכת נדרים (פא,ב), ואח"כ כשעובר עליו הרי זה נענש, כמ"ש הריב"ן שלהי מסכת מכות (כד,א) בד"ה כגון ראב"ש וכו', אלמא בחייו הוי רגיל לדקדק בכך ולפיכך הקפיד הקב"ה וכו'. וגמרא מפורשת היא בברכות (ו,ב) 'כל מי שרגיל לבא לבהכ"נ ופעם אחת לא בא, הקב"ה משאיל עליו, אם לדבר מצוה הלך נוגה לו, ואם לאו אין נוגה לו'. ודוקא משום שרגיל במדה טובה זו 142. ועיין מה שכתבתי ס"פ וישב (מ,כג בהרח"ד) בשם מדרש חז"ל – עד כאן הרחב דבר).

כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב 48: שאפילו היה הדבר מצוי לאנס בתולה, מכל מקום לא היה הדיוט תופס בת מלכים ושרים מפני יראת המעלה והעונש. והנה אע"פ שלא היה לשכם לירא מפני גבורת יעקב ובניו, שהרי לא ידע מגבורתם, והוא נשיא הארץ, מכל מקום היה לו לירא מפני מעלת וקדושת יעקב. וכאשר לא נפל עליו פחד המעלה אין להאשימו ג"כ כל כך, כי אם את עצמם 49, שלא נתקיים בהם 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליהם וייראו מהם' (ע"פ דברים כח,י), א"כ נתעצבו על רוע הנהגתם שאירע דבר נבלה כזה באומה ישראל 50.

(י) שמך יעקב⁷⁸: ודאי שמך יעקב, שמורה על הליכות הטבע כמו שכתבתי בפרשת תולדות (לעיל כה,כו) דלהכי אחז בעקב עשו⁷⁹, דאילו לפי הנהגה ניסית⁸⁰ לא היה צריך לאחוז בעקב עשו, כמו שאמר המלאך ליעקב לעיל (לב,כט) "לא יעקב יאמר עוד שמך וגו'", וביארנו שאמר שלא היה צריך לאחוז בעקב עשו⁸¹, "כי שרית עם אלהים" וגו'⁸². ואמר לו ה' דמכל מקום ודאי "שמך יעקב" – הנך צריך לזה השם, שלא הכל ראוי לנס ולהשתרב

עם אלהים ועם אנשים, אבל "לא יקרא וגו' כי אם ישראל" יהיה שמך – לא יהיה נקרא שם יעקב לבדו, כי גם⁸³ ישראל יהיה שמך. ולכן אמר עוד הפעם "שמך" אשר הוא מיותר, זה בשביל שני שמות, שבכל דור יהיו מכל מקום אנשים שיהיו מוכשרים לנס וראויים להקרא "ישראל"⁸⁴.

כל זה אמר לו על כלל אומה הישראלית, ועדיין איני יודע אם יעקב עצמו הוא "ישראל" אשר בו יתפאר במדת תפארת⁸⁵, כמו שכתבתי לעיל (לג,כ)⁸⁶ דבשביל זה נענש יעקב שקרא עצמו בזה השם, ועתה "ויקרא את שמו ישראל" – שיהא הוא בעצמו נקרא "ישראל" באשר הוא איש המעלה.

(כה) וַיִּתְּרֵגּוּ כָּל זָכָר. וְאֵת חֲמֹור וְגו'. קָשָׁה
 לָמָּה יִתְּרֵגּוּ מִי שֶׁלֹּא חָטָא,
 וְעוֹד לָמָּה לֹא הִקְדִּימוּ בִּבְעַל עֲבָרָה תַּחֲלָה:
 אֲבֹן הִנֵּה בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא הָיָה בִּדְעָתָם לַהֲרֹג
 אֶלֶּא בְּעַל עֲבָרָה אֶלֶּא שְׂכַל בְּנֵי הָעִיר
 רָצוּ לַעֲמֹד בַּפֶּרֶץ כְּנִגְדָם לְכָל יִתְּרֵגּוּ מִלָּכָם
 אֲשֶׁר עַל כֵּן הִרְגוּם מִדִּין רוֹדֵף, וְהוּא אוֹמְרוֹ
 וַיִּתְּרֵגּוּ כָּל זָכָר וּבִזָּה הִשְׁיגוּ לַהֲרֹג אֶת חֲמֹור
 וְאֵת שְׂכָם וְזוּלָּת זֶה לֹא הָיוּ יְכוּלִין לְנַקֵּם
 נַקָּם מִהַמַּחֲזִיב לָהֶם מִיתָה:

עוֹד טַעַם שֶׁהִרְגוּ כָּל בְּנֵי הָעִיר לְצַד שֶׁהֵם
 הָיוּ בַּעֲזָר שְׂכָם לְגֹזֵל דִּינָה וּבְנֵי נָח
 מַחֲזִיבִים מִיתָה עַל הַגֹּזֵל אֲבָל עַל הָעֲרִיזוֹת
 אֵין חַיִּיב כִּי דִינָה לֹא הָיְתָה אִשָּׁה אִישׁ:

וְתַמְצִיא שְׂאֵמֶר הַכָּתוּב אֲשֶׁר טָמְאוּ אֲחֹתָם
 הָרִי כָּנָה הַמַּעֲשֶׂה לְכָלֶם הָא
 לַמִּדָּת שֶׁיֵּד כָּלֶם שָׂוָה בַּגִּזְלָה. וְטַעַם שֶׁלֹּא
 אָמַר אֲשֶׁר גִּזְלוּ אֲחֹתָם שֶׁהוּא עֶקֶר הָעוֹן
 שֶׁעָלָיו נִתְּחַיְבוּ מִיתָה לֹאמַר שֶׁהִיא גִּזְלָה
 שְׂאִינָה בְּהַשְׁכָּה, וְנִפְקָא מִינָה אִם לֹא טַעַם
 אֲשֶׁר טָמְאוּ לֹא הָיוּ עוֹשִׂים מִשְׁפָּט גָּמוֹר
 לַהֲרֹג כָּל זָכָר, וְהֵגַם שָׁבֵן נָח שֶׁגִּזְלָה אִינוֹ
 נִפְטָר מִמִּיתָה בְּהַשְׁבֹּן עִם כָּל זֶה לֹא הָיוּ

בְּנֵי יַעֲקֹב הוֹרְגִים, וּמִיָּדִי דִּהְיָה כָּמָּה
 מִהֲאֲמוֹת עוֹבְרֵי דַת הַמַּצְווֹת וְאֵין אַחֲרֵי־וֹתָם
 עַל בְּנֵי יַעֲקֹב כִּי אֵין כָּח בָּהֶם, וּכְמוֹ שְׂאֵמֶר
 יַעֲקֹב (פסוק ל') עֲכָרְתָם אֹתִי וְגו' וְאֵנִי מְתִי
 מִסֵּפֶר אֶלֶּא לְצַד הַנִּבְלָה שֶׁעָשׂוּ שְׂטֵמָאוֹ
 לָזֶה לִבְשׁוֹ קִנְיָה:

עוֹד טַעַם אוֹמְרוֹ אֲשֶׁר טָמְאוּ נִתְּנוּ טַעַם זֶה
 לְלִקְיַחַת מְמוֹנָם וְאָמַר טַעַם אֲשֶׁר בָּזוּ
 אֶת הָעִיר וְנָטְלוּ נִכְסֵיהֶם אֲשֶׁר טָמְאוּ אֶת
 דִּינָה אֲחֹתָם פִּי' דְּמִי בִּשְׁת כִּי לְפִי שְׁעוֹר
 הַמַּבִּישׁ וְהַמַּתְבִּישׁ כִּי הֵם הִדְרָגוֹת מַפְלָגוֹת
 וְלֹאִי שִׁיסְפִּיק כָּל חֵילָם לְדְמִי בִּשְׁת בַּת
 יַעֲקֹב הַמִּיָּחַד בְּעוֹלָם בְּרוּם הַמַּעֲלֹת
 מִחֲמֹור הַנִּבְלָה עַד מָאֵד. וְגַם לְפִי מָה
 שֶׁכָּתַבְתִּי לַמַּעֲלָה שֶׁהוֹדָה בַּמַּעֲשֶׂה, זֶה לֹא
 יוֹעִיל אֶלֶּא לַפֶּטֶר מִהַקָּנָס אֲבָל בִּשְׁת וּשְׂאֵר
 דְּבָרִים חֲזִיב (פְּתֻבוֹת מ"א.) וּפְשׁוּט:

וְרַמְבַּ"ם בַּפֶּרֶק ט' מֵהַלְכוֹת מַלְכִּים נִתֵּן
 טַעַם לַהֲרִיגַת אֲנָשֵׁי שְׂכָם לְצַד
 שֶׁלֹּא הוֹשִׁיבוּ דִּינִים עַל גִּזְלָה שְׂכָם וְכו' ע"כ.
 וְקָשָׁה מִי אָמַר לַהֲרֹב שְׂחִיבִין לְדוֹן הָאֱלֹם
 עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ וְכִיּוֹצֵא בּוֹ וְהִלָּא גַם בְּדִינֵי
 יִשְׂרָאֵל פְּטוּרִים מִכִּיּוֹצֵא בָּזֶה לֹא דָנִים וְלֹא
 מְעִידִין אוֹתוֹ, (סִנְהֶדְרִין י"ז.) וּבְהַכְרֵחַ לֹאמַר
 שֶׁהֵם הָיוּ בַּעֲזָרֵיו וּבַעֲצָתָם עָשָׂה מָה
 שֶׁעָשָׂה. וְרַמְבַּ"ן ז"ל דָּחָה דְּבַרֵּי רַמְבַּ"ם
 בַּפְּרוּשׁ מַצּוֹת דִּינִים שֶׁנֶּצְטָווּ בְּנֵי נָח כִּי אֵין
 הַכּוֹנֵה לְהוֹשִׁיב דִּינִים אֶלֶּא לְדוֹן מִשְׁפָּטִים
 בֵּין אִישׁ לְרֵעֵהוּ יַעֲזִין שֶׁם דְּבָרָיו, וְנִתֵּן טַעַם
 הַרִיגַת שְׂכָם לְצַד שֶׁהָיוּ חֲזִיבִין מִיתָה עַל
 שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה כו'. וּדְבָרָיו ז"ל
 צְרִיכִין עֲרֹב. וְכ' הַמְּאֻרוֹת לֹא נִתְּנוּ טַעַם
 לְלִקְיַחַת מְמוֹנָם וְהוֹנָם:

טעם שדברי
יעקב אינם
שקר

וַאֲמָרוּ עַד אֲשֶׁר אָבָא אֶל אֲדֹנָי שְׁעִירָה,
יִירָאָה זֶר, כִּי לֹא מִצָּאָנוּ שֶׁהֵלֵךְ
יַעֲקֹב אֶל שְׁעִיר, וְלָמָּה כִּיזָב וּשְׁיָקֵר בְּדִבְרָיו,
וְכָתַב הָרִמְבַּ"ן שֶׁהָיָה לִיעֲקֹב בָּבוֹאוֹ אֶל אֶרֶצוֹ
דֶּרֶךְ בָּאָרֶץ שְׁעִיר, וּשְׁלָכָן אָמַר לוֹ עֲשׂו וְאַלכָה
לִנְגִדֶךָ, רוּצָה לֹמַר שִׁילָךְ עִמּוֹ עַד שְׁעִיר
לַעֲשׂוֹת לוֹ עִמּוֹ כְּבוֹד בַּעֲיָרוֹ. וַיַּעֲקֹב הִשְׁיִבּוּ
אֵלָיךְ לֵאמֹר עַד אֲשֶׁר אָבָא אֶל אֲדֹנָי שְׁעִירָה
וְשֵׁם תִּכְבְּדֵנִי כְּרִצּוֹנֶךָ, וְעַם כָּל זֶה הִתְרַחֵק
מִמֶּנּוּ וְלֹא בָא שָׁם, כִּי לֹא הָיָה זֶה מִמֶּנּוּ נִדָּר
וַעֲשׂו לֹא הָיָה צָרִיךְ אֵלָיו.

וְכִדִּי לְהִתְרַחֵק אֶת יַעֲקֹב מִן שׂוֹא וּדְבַר כֹּזֵב,
נִרְאָה לִי לִפְרֹשׁ הַפְּסוּק בְּאֹפֶן אֲחֵר,
שֶׁהוּא מְסוּרָס. יֹאמַר יַעֲבֹר נָא אֲדֹנָי לִפְנֵי
עַבְדּוֹ, שְׁעִירָה, וְאֲנִי אֲתַנְהִלָּה לֵאמֹר לְרִגְלִי
הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר אֲתִי עַד אֲשֶׁר אָבָא אֶל אֲדֹנָי.
וְתִהְיֶה הַכּוֹוֹנָה עַד אֲשֶׁר אָבָא אֶל אֲדֹנָי, עַל

עֲשׂו יֵלֵךְ
שְׁעִירָה
וְאֲדֹנָי
הַכּוֹוֹנָה
לִיצְחָק

יִצְחָק אָבִיו, שִׁילָךְ לֵאמֹר עַד אֲשֶׁר יָבוֹא
לֵאמֹר אֶל יִצְחָק, שֶׁהוּא הָאֲדוֹן שְׁלוֹ בְּאֵמֶת.
וְאֵין לְהִתְרַחֵק שִׁיֵּאמַר אֲדֹנָי עַל עֲשׂו וְעַל
יִצְחָק אָבִיו גַּם כֵּן בְּאֹפֶן אֶחָד, כִּי הִנֵּה הָאֵח
הַגָּדוֹל הוּא מִשְׁתַּתֵּף בְּכְבוֹד אֶל הָאֵב, כְּמוֹ
שֶׁדִּרְשׁוּ חַז"ל (כְּתוּבוֹת קֵג). 'כְּבֹד אֶת אָבִיךָ'
(שְׁמוֹת כ יב), 'אֵת' לְרִבּוֹת אַחִיךָ הַגָּדוֹל. וְכִפִּי זֶה
לֹא אָמַר יַעֲקֹב שִׁילָךְ אֶל עֲשׂו וְלֹא שִׁילָךְ אֶל
שְׁעִיר, כִּי אִם שִׁילָךְ אֶל אָבִיו כְּאֲשֶׁר הֵלֵךְ.

שפת אמת

(יא) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֶל שְׁדֵי פְּרָה וְרִבָּה
גֹּי וְקָהֵל גֹּיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמִלְכִּים מִחֻלְצֵיךָ
יֵצְאוּ:

עוד הודיעו
שייולד לו
עוד בן

וַיַּעֲזֹר הוֹדִיעֵנו בְּנִבְוָאָה הַזֹּאת הוֹדַעַת שְׁנִית.
וְעַם הַיּוֹת כִּי רַבּוּ בָנָיו בַּפֶּדֶן אֶרֶם,
עַדִּיין לֹא נִשְׁלַם מִנֵּינָם, כִּי עוֹד יוֹלִיד לוֹ בֶּן
אֲחֵר וַיִּתְּוֹסְפוּ בְּבָנָיו אַחֲרֵי. וְעַל זֶה אָמַר
בְּלִשׁוֹן אֲמִירָה מִחוּדְשַׁת וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים
אֲנִי אֶל שְׁדֵי פְּרָה וְרִבָּה. כְּלוֹמַר, אֲנִי אֶל
שְׁדֵי, שְׁבִי כּוֹחַ לְכָל אֲשֶׁר אַחְפּוֹץ, אֵין מַעֲצוֹר
עוֹד בְּיָדִי לְהִרְבּוֹת אֶת זֶרַעְךָ וּלְגַדְלָם בַּמַּעֲלָה
וּכְבוֹד. וְלָכֵן פְּרָה וְרִבָּה, כִּי עַדִּיין גֹּי וְקָהֵל
גֹּיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ. וְרִמְזָה בְּזֶה אֶל בְּנֵימִין שְׁנוֹלֵד
אַחֵר כֵּךְ, וְעַל כֵּן אָמַר גֹּי. וְלִשְׁנֵי בְנֵי יוֹסֵף
שְׁנוֹלְדוֹ אַחֵר כֵּךְ שְׁכֵרָאוֹבֶן וּשְׁמַעוֹן יִהְיוּ לוֹ.
וְעֲלֵיהֶם אָמַר וְקָהֵל גֹּיִם, כְּמוֹ שְׁבִיֵּאֲרוּ הַזִּקְנָן
בַּעַת מוֹתוֹ (לְהֵלֵךְ מִחָה).

וְאֲמַנָם בַּעֲנִין הַמַּעֲלָה אָמַר וּמִלְכִּים
מִחֻלְצֵיךָ יֵצְאוּ, רוּצָה לֹמַר
שֶׁיִּהְיוּ מִלְכִּים מִהַבְּנִים שְׁעַדִּיין לֹא נִוְלְדוּ. כִּי
הִנֵּה עַם הַיּוֹת שֶׁהָיוּ מִלְכִּים כּוֹלָלִים דּוֹד
וּשְׁלָמָה וּמִלְכֵי יְהוּדָה בִּפְרָט רַבִּים מִשְׁבֹּט
יְהוּדָה, הִנֵּה גַם כֵּן מִבְּנֵימִין שְׁעַדִּיין לֹא נִוְלְדוּ
הָיוּ שְׂאוֹל וְאִישׁ בּוֹשֶׁת, וּמֵאֲפָרִים שְׁעַדִּיין לֹא
נִוְלְדוּ הָיוּ רֹב מִלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּשׁוּמְרוֹן.

'מלכים יצאו'
מבנימין
ואפרים
שעדיין לא
נולדו

ב"ה [תרג"ט]

בפסוק (בראשית לב, כח) לא יעקב כו' כי אם ישראל כו'. כי השם של האדם הוא אשר נשלח על זה לתקן ענין זה¹ והאדם נקרא מהלך ומלאכים עומדים² כי האדם מתקן מעשיו מעט מעט וכשבא לגמור את השליחות צריך להיפטר מן העולם כמו שאמרו חז"ל³ תחתונים אינם יכולים לעמוד בתפקידיו של הקב"ה. וכל זה

אחר חטא אדם הראשון אי אפשר להתקן לגמרי רק על ידי המיתה. והנה יעקב אבינו ע"ה כאשר נלחם עם המלאך וגבר אותו. זה סימן שבא לבחינת עומד במלאך. היינו שתיקן כל השליחות בשלימות לפי שתיקן חטאו של אדם הראשון כדאיתא⁴ שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם. והיה צריך להסתלק מן העולם. אבל נתן לו הקב"ה שם ישראל שנמסר לו שליחות ועבודה חדשה בעולם. והרי הוא למעלה מבחינת מלאך שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות⁵ והוא עשה ב' שליחות בעולם. וזה שרמזו חז"ל⁶ יעקב אבינו לא מת. הגם דבשם ישראל מצינו מיתה. אבל שם יעקב שתיקנו בשלימות בעולם הזה ונשאר בחיים אם כן יעקב אבינו לא מת. והנה אמרו חז"ל⁷ המענג השבת זוכה לנחלת יעקב כמו שכתוב (ישעיה נח, יד) והאכלתיך נחלת יעקב אביך. כי בשבת כתיב (שמות טז, כט) אל יצא איש ממקומו נמצא שזוכין בשבת לבחינת עומדין. והוא בכח הנשמה יתירה הבאה מלמעלה⁸ והיא פריסת סוכת שלם⁹. שבעולם הזה חסר השלימות כנ"ל שתחתונים אינם יכולים לעמוד בתפקידיו בשלימות. אבל בשבת מתנה טובה לישראל¹⁰ ויש להם חלק בבחינת השלום. נחלת יעקב שלא מת וגמר בעולם הזה שליחותו כנ"ל:

קטנתי מכל החסדים (בראשית לב, י). שמעתי מכבוד מו"ז ז"ל בשם הרב הקדוש מלובלין ז"ל שגם מה שקטן בעיניו הוא מהחסדים של ה' יתברך כו'. ונראה להוסיף ביאור כי יש לכל איש ישראל להשיג הכנעה וקטנות על ידי חסדי ה' יתברך שעושה עם האדם לפנים משורת הדין לכן צריך האדם להשיג בושח ולהכניע לפניו

יתברך. וזהו שכתוב קטנתי מכל החסדים שמכל החסד טוב שעשה עמו השיג קטנות עד שלא נשתנה כלל מעת שהיה הולך לחרן עד חזרתו כדכתיב (שם) במקלי עברתי כו'. ואין זה דבר קטן שיזכור האדם עד עשרים שנה מה שהיה לו וזה מצות זכירת יציאת מצרים⁵ שיזכור האדם כי ה' יתברך הוציאנו מכל הסתר ועצת היצר הרע. והאמת כי תכלית חסדי ה' יתברך הוא כשמשיג האדם הכנעה וקטנות על ידי החסדים זה אות ומופת שמקבל החסדים אליו והבן. ויש לאדם לייגע עצמו וללמוד ממעשה אבותינו כדכתיב (בראשית לב, ט) אלקי אבי אברהם כו' והקשו במדרש⁶ כי גם לעשו יש יחוס זה ואיך שייך תפלה זו נגד עשו. אך מי שבחר בדרכיהם ועושה כמעשיהם אני מתקיים עליו. פירוש על ידי שבחר בכל לבו לעשות כמעשה אבותיו מועיל לו זכותם ויוכל לעשות כמעשיהם [מעשיהם לא נאמר אלא כמעשיהם להיות נקודה של אמת להתדמות למעשיהם]. וזהו שכתוב⁷ כי ידעתיו כו' יצוה כו' בניו כו' ביתו אחריו כו'. פירוש על ידי שזכו האבות להיות מעשיהם כתובים בתורה על ידי זה יוכלו בני ישראל לעולם ללמוד מן מעשיהם וזהו שכתוב⁷ אשר יצוה כו' ביתו אחריו הם כל בני ישראל כנ"ל:

(ז) וכן לא יעשה. עיין רש"י. והרמב"ן טען עליו ופירש "וכן לא יעשה" נמשך עם "בישראל", וכן לא יעשה עמהם. לכן אמר "בישראל" כי איננה נבלה בין הכנענים. ול"נ מלת "וכן" ענין נכון אמת וישר, כמו "כן בנות צלפחד דוברות" (במדבר כז, ז), "על כן באה עלינו הצרה הזאת" (להלן מב, כא) רוצה לומר על אמיתת המשפט הבא על העל. והודיע הכתוב שלא היה חרון אפם על שכם לבדו פועל-הרע בידים, כי אמנם על כל האנשים הנעשה בפניהם לקחת אותה בחזקה לעיניהם, ולא קם ולא זע אחד מהם לעשות על פי האמת למחות בידו לבלי-עשות חציפות הגדולה לתפוס בנערה מתוך הרחוב, וזהו "וכן לא יעשה". אין אחד עושה לפי הנכון והיושר (רעבטליכקייט ווירד ניכט אויסגעאיבט) [לא נוהגים כראוי וכהוגן] ומטעם זה אמר על אנשי העיר "אשר טמאו אחותם" (להלן פסוק כז).

(כב) וילך ראובן וישכב. אמרו (שבת נה, ב) שלא חטא בשכיבה ממש רק שבלבל משכבו כמו שכתב רש"י. וכן הוא ב"ספר הישר" (מהד' אלתר ברגמן, עמ' 96). ונ"ל הכרע מלשון המקרא לדעת רז"ל, כי על שכיבה ממש לא שייך לשון "וילך וישכב", כי לשון "וילך" יורה על התנועה מן הפנים אל החוץ, לכן לא יחובר עם לשון "וישכב" רק לשון "ביאה" או "קימה" כמו "ותבוא וכו' ותשכב" (לעיל יט, לג), "ותקם ותשכב" (לעיל יט, לה) דבנות לוט. וכן ברות (ג, ז) "ותבא ותשכב מרגלותיו" וכן בהרבה מקומות. והוא הראוי לענין שכיבת הזווג שהוא בפנימית החדר לא בקרב חוצות, לכן לא שייך בזה לשון "וילך", (ואין טענה מן "וילך וישכב" דשמואל ג, ה, כי שם היתה הליכת הריחוק ממעמדו עם עלי כמבואר, וגם אין שם שכיבת הזווג). ולזה נראה לפרש לשון "וישכב" האמור כאן מה שהוא היפך הקימה". וכמו שלשון "קימה" יורה על הגדולה והכבוד כמו (שמו"א ב, ח) "מקים מעפר דל" (אויפריכטען), ככה יורה לשון "שכיבה" על הפוכו, והוא הורדת הבזיון והשפלות כענין "נשכבה בבשתנו" (ירמיה ג, כה). וכבר מצאנו לשון "שכיבה" על הירידה וההשפלה מלמעלה למטה כמו "ונבלי שמים מי ישכב" (איוב לח, לז), שפירושו יוריד וישפיל [וישפיל, או וישפיע] גשמי שמים, ואחר שידענו מעדות המקרא שבלהה לא היתה פילגש ליעקב כי אם אשתו ככתוב (לעיל ל, ד) "ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה". ובביאור אמר קרא (להלן לו, ב) "בלהה זולפה נשי אביו".

חטא של ראובן היה במה שדיבר בפיו לעיני רבים וקרא לבלהה "פילגש"

(וקטורה שנקראת אשה ופילגש, כבר אמר הרמב"ן לעיל כה, ו - בעבור שנאמר לאברהם "כי ביצחק יקרא לך זרע" לא בזרע אחר, היו כל נשיו אצלו פילגשים ולא היו נחשבות לנשים שאין זרען ביורשיו" עיין שם). ואין לך בזיון יותר גדול מלקרוא את האשה הנשואה בנשואין גמורים בשם "פילגש", והוא פחיתות לה ולבעלה. וזהו לדעתי מה שייחסו רבותינו לחטא ראובן שבלבל יצועי אביו, והוא במה שקרא בשם "פילגש" לעיני כל העם. ולפי זה טעם המקרא, ראובן הלך בקרב חוצות בין אנשי העיר ויבז ויורד את בלהה במה שקרא בשם "פילגש אביו", ושהיא איננה אשתו נשואה בנשואין גמורים. ומקום בזותו אותה לא היה במקום מוצנע כי אם במקומות נודעים לרבים עד שמגלגול הדברים באו לאזני אביו, וזהו מה שסיים קרא "וישמע ישראל".

והנה לפירוש זה אין "וישכב" בהחלט כי אם על פי הדבור, כי מצאנו כמה פעלים שפעולתם אינם עשיית הפעולה בהחלט כי אם על פי הדבור לבד, כמו "הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה" (לעיל לה, יב) ששניהם לשון נתינה על פי הדבור, לא במעשה. וכן "ונתן אותם [כל עונותיהם של בני ישראל] על ראש השעיר" (ויקרא טז, כא), שהוא להמפרשים רק נתינה בדבור. וכן כל "טמא יטמאנו" (שם יג, מד), "וטמא אותנו" (שם יז, ג), וכן "וטהר את הנגע" (שם יג, יג) בפרשת נגעים. וכן "וישם את אפרים לפני מנשה" (להלן מח, כ), אין פעולתם רק בדבור, לא במעשה. (ועיין מה שכתבתי בקדושים – כ, יא – "ישכב את אשת").

וקרוב לומר שהסיבה אשר ממנה נתעורר לבזותה בשם פילגש כי ראה אותה עושה מלאכת כל צרכי הבית אחר הנישואין כמקדם בהיותה שפחה, ולא ידע כי רק מצד ענותנותה תחזיק עצמה כאחת השפחות. (כמו שכתבתי לעיל לב, כג שנקראת "שפחה" עיין שם) וחשב שהוא מצד החיוב עליה, לכן קָרָאָה בשם "פילגש", שהוא לבעלי הלשון מלה הפוכה ומורכבת, רוצה לומר עומדת לפרקים ל"משגל", ומשמשת את הבית, כמו שכתב הראב"ד בהשגתו ראש פרק א מ[נהלכות] אישות ה"ד.